VZDĚLÁNÍ JAKO VEŘEJNÝ STATEK

Jsou-li splněny určité podmínky, zajišťuje tržní ekonomika při produkci soukromých statků efektivní využití zdrojů.

Spotřebitelé zvažují, jsou-li ochotni zaplatit za požadované zboží požadovanou cenu a výrobcům tak dávají najevo své preference. Výrobci – ve snaze maximalizovat své zisky – budou ochotni produkovat to, co jsou spotřebitelé ochotni kupovat při co nejnižších nákladech.

Konkurence se pak postará o to, aby kombinace vyráběného zboží odpovídala spotřebitelským preferencím.

Toto však odpovídá velmi idealistické představě o tržním mechanismu.

V realitě vyvstává řada problémů:

- nedokonale konkurenční trhy
- nedostatek informací, které mají spotřebitelé k dispozici
- klamavá reklama

I přesto tržní mechanismus funguje dobře a je schopen plnit své úkoly lépe, než jakýkoli jiný systém. Není však schopen řešit ekonomické problémy komplexně – dochází k tržním selháním.

Tržní selhání:

Existence veřejných statků (kolektivní statky)

- je jednou z klíčových příčin selhání tržního mechanistu, pro své dvě základní ekonomické vlastnosti:

1) **nedělitelnost**
2) **nevyloučitelnost ze spotřeby**

Tyto vlastnosti způsobují, že tržní mechanismus selhává především proto, že nedokáže determinovat cenu veřejných (kolektivních) statků.

Pravděpodobně menším problémem je **NEDĚLITELNOST** veřejných statků, která znamená, že daný statek (nejčastěji služba) je k dispozici každému ve stejném množství bez ohledu na počet spotřebitelů.

Př. Předpokládejme, že jeden člověk potřebuje 1 chléb a chce poslouchat Frekvenci 1. Pokud je v ČR 10 mil. Obyvatel, musí se vyrobit 10 mil. Chleba, ale stačí jen 1 rozhlasové vysílání, které zajistí dostupnost této služby pro všechny. Rozhlasové, televizní vysílání, služby

národní obrany, veřejné osvětlení jsou typickými příklady veřejných statků, které, jakmile se jednou vyrobily (produkují) slouží všem bez rozdílu.

Ad 2) NEVYLOUČITELNOST ZE SPOTŘEBY

Nejčastěji se chápe ve dvou rozměrech

a) ***vyloučení je technicky nemožné***
b) ***vyloučení je nevhodné*** – pro vysoké transakční náklady, politické rozhodnutí o povinné školní docházce, apod.

Jakmile se veřejný statek vyprodukuje, je přístupný všem, tomu, kdo za něj platí, ale i tomu, kdo za něj neplatí „černý pasažér".

Jakmile část spotřebitelů nebude platit ze spotřeby veřejných statků, potom jejich poskytování ztrácí na ekonomické zajímavosti. Rozhlas, případně televize si mohou vytvořit příjmy z reklamy a fungovat. Kdo by ale zabezpečoval veřejné osvětlení v městě, kdyby jeho příjmy měly pocházet z přímých plateb spotřebitelů? Jak by se tyto poplatky daly bez zásahu státu vybírat? Na realizaci takové služby na čistě soukromém principu by nepřistoupil žádný podnikatel.

Nevyloučitelnost ze spotřeby některých služeb je reálným faktem, který limituje možnosti tržního mechanizmu při zabezpečování tržní rovnováhy. Protože platbu za veřejné statky od všech spotřebitelů si může vynutit jen stát, soukromý trh by vyprodukoval pouze nedostatečné množství takovýchto služeb a společnost jako celek by výrazně ztrácela. Veřejná ekonomie vysvětluje velmi často tento princip na problematice majáku.

Když si představíme, že světlo majáku není možné kódovat, potom tuto službu může využívat každá loď, která se v daném prostoru nachází. Z využití světla vyplývají pro loď a jeho vlastníka určité výhody – např. snížení rizika havárie. Jakmile oceníme přínos z využití služeb majáku v přepočtu na jednu loď hodnotou 1 a celkové náklady na jeho roční provoz hodnotou 50, pak při např. počtu 100 lodí ročně bude maják vysoce efektivní a jeho existence opodstatnělá. Je však otázkou, zda tržní mechanismus zabezpečí vznik a provoz uvedeného majáku. Pro loďaře, který se na uvedeném počtu podílí např. 70 plavidly se provoz majáku vyplatí (ostatní budou zdarma profitovat). Pokud jsou loďaři rozdrobení, potom ještě může maják provozovat někdo formou donátorství (charity), to je však už méně pravděpodobné. Možná by vzniklo sdružení, možná jiná forma podnikání. Je však úplně jisté, že všechny takového majáky by v podmínkách čistého trhu bez zásahu státu nevznikly.

Nutnost existence veřejného sektoru je odvozená hlavně od kategorie selhání trhu. Podstata tohoto tvrzení spočívá v předpokladu, že volná tržní regulace má jen omezené možnosti dosáhnout podmínky společenského optima uspokojování potřeb obyvatelstva. To znamená, že volná tržní regulace může existovat jen v případě, pokud neexistují kolektivní statky, externality, monopoly, pokud jsou všechny trhy komplexní a je zabezpečená úplná informovanost. Pokud není splněná třeba jen jedna z uvedených podmínek, dochází k selhání trhu, co v důsledku znamená narušení podmínek efektivnosti v ekonomice státu.

Řešení nerovnováhy, která je zapříčiněná selháním trhu, je potom úkolem vlády prostřednictvím veřejného sektoru.

Čistých kolektivních statků, kde můžeme hovořit o absolutní nevyloučitelnosti ze spotřeby, není v ekonomice až tak mnoho. (I co se týče majáků – tak většina z nich byla v Anglii původně postavena soukromým sektorem). Spíše se vyskytují případy, v kterých jde o omezenou možnost vyloučení nebo případy, kdy je vyloučení technicky možné, jednoduché, ale nevhodné. V takových to případech můžeme mluvit o **SMÍŠENÝCH KOLEKTIVNÍCH STATCÍCH – KLASICKÝM PŘÍKLADEM V TOMTO SMĚRU JSOU VZDĚLÁVACÍ A ZDRAVOTNICKÉ SLUŽBY.**

Ekonomická literatura uvádí několik klasifikací statků, které zachycují více možností jejich ekonomické podstaty a forem poskytování.

Hlavné znaky statků podle Bailey (1995)

Typ statku	čistý kolektivní	smíšený kol. s externalitou	statek pod ochranou	čistý privátní statek
Kdo získává?	všichni členové spol.	spotřebitelé a společnost	individuální spotřebitelé	individuální spotřebitelé
vylučitelnost neplatičů	technicky nemožná	složitá až nemožná	možná	možná
Možnost stanovení P	nemožné	možné	možné	možné
Spotřebitelský výběr	neexistuje	určitá míra	plná míra	plná míra
Vplyv spotřeby na S	není	?	x	x
Kdo by měl platit (alokat. efektivnosti)	daňový poplatník	spotř. platí ceny - dotace	spotř. platí ceny z daní	spotřebitelé platí plná Na
vztah mezi placením a spotřebou	neexistuje	těsný	těsný	plný
kdo rozhoduje o Q	výlučně stát	regulovaný trh	regul. trh	výlučně trh

EXISTENCE EXTERNALITY

- negativní
- pozitivní

Pozitivní externality nejsou v běžném životě žádnou výjimkou. Pravděpodobně nejklasičtějším příkladem je oblast poskytování vzdělávacích služeb, případně preventivní očkování.

Člověk, který se vzdělává v určitém oboru, získává po skončení studia vyšší stupeň vzdělání, které by se mělo odrazit na pracovní výkonnosti, lepším místě v zaměstnání a tedy i vyššími příjmy. Tím získává pro sebe. Avšak zároveň z jeho vyššího vzdělání profituje i celá společnost, z růstu výkonnosti ekonomiky. Důkazem toho, že rostoucí úroveň vzdělanosti stimuluje rozvoj ekonomiku, mohou být asijské země (asijští tygři), které v průběhu několika roků i díky růstu vzdělanosti obyvatelstva uskutečnily obrovský ekonomický skok a tempo jejich hospodářského růstu předběhlo i nejvyspělejší země světa. Podíl vzdělání na ekonomickém růstu zkoumalo množství ekonomů, přičemž některé odhady tvrdí, že jedna peněžní jednotka investovaná do vzdělávání přinese minimálně dvojnásobek. Část získaného dvojnásobku je přínosem pro příslušnou osobu ve formě individuálního užitku a část je přínosem pro ekonomiku jako celku ve formě společenského užitku (stimulace ekonomického růstu), který je pozitivní externalitou vyplývající ze spotřeby vzdělávacích služeb.

Soukromé užitky

- rozvoj osobních vlastností a schopností
- zvětšení schopnosti vážit si a rozpoznávat široký rozsah kulturních a jiných hodnot
- větší pracovní příjmy
- lepší mobilita na pracovním trhu
- větší flexibilita při adaptaci na nové životní a pracovní podmínky

Veřejné užitky

- reprodukce základních demokratických a kulturních hodnot společnosti
- reprodukce LK jako podmínky dalšího ekonomického růstu
- -větší daně či příjmy veřejných rozpočtů
- nižší nezaměstnanost

http://www.riman.cz/articles2.php?user=&pass=&action=show&ID=702

Vysokoškolské vzdělání je cenný soukromý statek

Vysokoškolské vzdělání je cenný soukromý statek (HN, 27.8.2001) **Rektor Masarykovy univerzity Jiří Zlatuška publikoval na stránkách tohoto listu konfúzní názor na problematiku univerzitního vzdělávání – na jedné straně propaguje pojetí tohoto typu vzdělání jako tzv. veřejného statku, na straně druhé pléduje za zavedení školného. To je, jak ukážeme dále, zřejmý protimluv.**

Vzdělání jako tahoun pokroku?Abychom mohli správně zařadit vzdělání do škály statků a dali mu odpovídající význam, je nejprve nutné vymezit jeho podíl na tvorbě společenského bohatství. V současné době je velmi módní považovat vzdělání za základní, pravděpodobně nejdůležitější faktor hospodářského růstu. Hovoří se o ”znalostní společnosti”. Vzdělání prý nahrazuje dříve rozhodující faktory růstu, jako kapitál a práci. Zlatuška zpochybňuje produkční funkci R.M. Solowa, kterou však zároveň podivným způsobem karikuje, když tvrdí, že podle ní je růst pouze funkcí technického pokroku. Ve skutečnosti tato funkce samozřejmě obsahuje i kapitál, jehož nezpochybnitelnou součástí

je i kapitál lidský – tedy kvalifikace pracovní síly.

Ke zjištění, zda faktor vzdělání má v produkční funkci rostoucí úlohu je nutné provést řadu dlouhodobých empirických studií. Pocity nestačí. Víme například, že technické inovace mají jen volnou vazbu na vědecké poznatky. Studie, provedená Jacobem Schmorklerem v sedmdesátých letech ukazuje, že vynálezy převážně stály na objevech, které již byly dávno známy. Inovace vznikaly daleko spíše jako součást podnikatelské aktivity, než jako výsledek akademické činnosti. To ovšem znamená, že inovacím se daří dobře tam, kde existuje příznivé podnikatelské prostředí – tedy především volný trh a úcta k vlastnickým právům. Koneckonců, mohli bychom formulovat intuitivní hypotézu, že celková vzdělanostní úroveň současných Američanů není vyšší než Evropanů. Přesto to je právě Amerika, která je jednoznačným tahounem technologického pokroku uplynulého půlstoletí, tedy období, kdy v Evropě definitivně zvítězil model pečovatelského státu. Když bylo po válce rozděleno Německo, vstupovaly obě části do samostatné existence s identickým vzdělanostním potenciálem v podstatě homogenního národa. Přesto po čtyřiceti letech byl rozdíl v ekonomické úrovni nesrovnatelný.

Vzdělání je nepochybně významnou složkou kapitálové vybavenosti každé společnosti. Je jednou z nutných podmínek hospodářského růstu. Zdaleka však není podmínkou postačující.

Vzdělání je především investicí do sebe

Pojem veřejný statek je velmi oblíbený. Už samo slovo ”veřejný” z něj dělá něco lepšího, vyššího, nesobeckého, než jeho kontrapunkt ”soukromý”. Za veřejný statek lze úspěšně pozvednout politický prapor, za soukromý jen stěží. Na provoz veřejného statku mám šanci získat dotaci (tzn. ostatní mi připlácejí ze své kapsy), na soukromý ani náhodou. Z toho vyplývá, proč tolik činností, mající vysloveně privátní charakter, se jejich apologeti snaží zařadit do sféry veřejné.

Veřejný statek je definován jako něco, co nelze individuálně zpoplatnit. Učebnicovým příkladem je pouliční osvětlení. Jak měřit spotřebu osvětlení jednotlivými uživateli? Nelze, nexistují na to dostupné technické prostředky. Pak nezbývá, než buď˘to na tento produkt rezignovat, nebo se společnost rozhodne, že se na něj solidárně složí. Samozřejmě, někteří na tom prodělají – ti, co v noci nevycházejí ven, jiní naopak vydělají. Proto bychom – v zájmu spravedlnosti – neměli ty statky, které lze individuální zpoplatnit, zahrnovat do veřejných.

Každý snadno vidí, že vzdělání do této kategorie v žádném případě nemůže spadat. Bereme-li lekce angličtiny v jazykovém kursu, oraganizátor velmi snadno spočítá cenu. Záleží pak jen na nás, zda výnos (znalost jazyka) má pro nás hodnotu požadované ceny.

Stejně tak analogie, kterou použil Jiří Zlatuška, když srovnal školu se silnicí, kulhá na obě nohy. Silnice je totiž další klasický případ veřejného statku. Zkusme si představit technický systém, který by dokázal, aby nám chodil účet za používání silnice. To samozřejmě neplatí pro dálnici, která se za veřejný statek považuje stejně nesprávně jako vzdělání.

Vraťme se ke školství. To, že existují důvody, proč společnost prostřednitvím státu podporuje plošné vzdělání na úrovni základního (dokonce povinná docházka!) a středního školství je zřejmé. Především je to určitá ochrana nedospělého dítěte před možnou nezodpovědností rodičů. I když i zde nepochybně dochází k posunům. (Před více než dvěma sty lety, kdy byla u nás zavedena povinná školní docházka, byla motivace rodičů dát dětem vzdělání určitě nižší než dnes). Druhým dobrým důvodem je zvýšení šancí každého dítěte tím, že jim bez ohledu na jejich původ a rodiče vytvoříme přibližně stejnou startovací pozici. Zde bychom mohli akceptovat Zlatuškův termín ”infrastruktura společnosti”. Ani to ovšem neznamená, že stát musí základní a střední školství ovládat tak dominantně, jak je tomu dnes.

Uvedené důvody odpadají v případě vysokoškolského vzdělání. Studovat přicházejí dospělí lidé, kteří plně nesou tíhu zodpovědnosti za svá rozhodnutí. Ve dvaceti letech každý ví, jaké jsou předpoklady úspěchu v jeho životě. To, že vzdělání zvyšuje jeho cenu, ví každý velmi dobře. Všimněme si, tito mladí lidé se rozhodují naprosto utilitárně. Fakt, že počet uchazečů o studium právnické fakulty několikanásobně převyšuje její směrné číslo, není dáno nějakou zvláštní intelektuální přitažlivostí tohoto oboru, ale očekáváním vysokých výnosů v budoucí pozici právníka, ať již ve formě finanční

nebo společenské prestiže. Vysokoškolské vzdělání

je primárně investicí do sebe, ne naopak. Vyplatí se stejně jako spořivost, slušné chování nebo píle. Společenská užitečnost je pak obdobná jako užitečnost těchto vlastností. Neviditelná ruka Adama Smithe, která soukromý, sobecký zájem řezníka transformuje ve společenský užitek nasycení svých spoluobčanů platí zcela identicky i pro vzdělání.

Podporovat lidskou ambici vzdělávat se je nepochybně užitečná činnost. Neměli bychom však přitom zapomínat, že získané výnosy jsou vždy primárně individuální a až odvozeně společenské. Proto je snaha označit vyšší vzdělání jako převážně společenský zájem či dokonce veřejný statek nesprávná a vyvolává klamné naděje a očekávání. Pak se pan rektor nemůže divit, že většina jeho studentů nechápe, proč by si měla na studium připlácet a těm, kteří zůstanou před branami nepřipuštěni zase vrtá hlavou, proč nemohou využívat proklamovanou společenskou hodnotu – veřejný statek.
Martin Říman
Stínový ministr dopravy a spojů ODS

Školství jako veřejný statek, ale co se soukromou iniciativou?

Vážení kolegové, v tomto příspěvku bych ráda navázala na své vystoupení na nedávné ideové konferenci, které jsem nazvala "Školství jako veřejný statek, ale co se soukromou iniciativou?" Zabývala jsme se v něm závislostí kvality vzdělávání ve školách na schopnosti a zápalu učitele, možnosti rodičů účinně ovlivňovat vzdělání svých dětí, nechutí sociálně demokratického vedení ministerstva školství k soukromým školám a problematikou školného na školách vysokých. Dnes bych některá zmíněná témata rozvedla, avšak nikoli jako jejich detailní konkretizaci, která nutně musí být spíše technického rázu, ale jako pokus o vymezení politického postoje Občanské demokratické strany.

Nacházíme se v situaci, kdy sice na celostátní úrovni nevládneme, ale kdy nám naše postavení velí převzít svůj díl odpovědnosti za další vývoj České republiky s cílem prosadit žádoucí změny. K tomu potřebujeme jasnou představu o základních atributech naší politiky v obecně ideové poloze, které musejí vycházet z konzervativně-liberálního základu, na němž ODS vznikla a vždy fungovala. Ve školství, nebo chceme-li vzdělávání populace, bych odlišila dva základní směry, kterými je nezbytné se zabývat.

Prvním a základním je vzdělávání dětí ve věku, kdy ještě nejsou schopni se sami plně rozhodovat o své budoucnosti. Jedná se určitě o období, v němž absolvují základní vzdělání, tedy zjednodušeně do 15-ti let věku, a v menší míře i v letech následujících. Politikou ODS by měla být v této kategorii jasná orientace na rodiče dítěte jako na skutečně rozhodující subjekt, který ovlivňuje jeho vzdělání. Přes všechny proklamace tohoto typu, kterých jsme za posledních deset let slyšeli mnoho, je patrné, že ve skutečnosti jsou rodiče ve vztahu ke škole autoritou pouze formální, která má jen nepatrný vliv na způsob a charakter výuky jejich potomka. Namísto role rozhodující, jsou často bezmocnými loutkami v rukou učitelů, ředitelů škol a ministerských úředníků. ODS může s klidným svědomím vycházet z toho, že většina rodičů chce svým dětem zajistit dobré vzdělávací základy. Měli bychom je proto, pokud jde o základní vzdělání, zaujmout pestrou nabídkou možností, počínaje standardními

státními "velkoškolami" se stovkami žáků, přes obcemi zřizované menší školy s intimnějším charakterem výuky až k specializovaným soukromým školám, či k individuální formě výuky v domácím prostředí. Pozitivní zkušenosti například z Irska dokazují, jaký blahodárný vliv na kvalitu vzdělávání mohou mít například malé rodinné či obecní školy, které ostatně mají v našich zemích silnou tradici, zejména v menších obcích. Občan-rodič pak hraje rozhodující úlohu ve vzdělávání svých dětí, protože může nezávisle rozhodovat o formě školy, kterou dítě navštěvuje. Jak není žádný důvod obávat se podstatného rozšíření forem zajištění základního vzdělání dětí, tak je třeba být velmi obezřetní k přílišným experimentům pokud jde o obsah výuky. Rodičům je třeba zaručit, že všechny formy vzdělávání jejich dětí budou splňovat minimální výukový standard, jehož dodržování bude státem důsledně vyžadováno a kontrolováno. Jako zkušenost může tentokrát posloužit Velká Británie, v níž zavedení takzvaných progresivních vyučovacích metod a s nimi spojené snížení nároků na znalosti dětí, vedlo k znatelnému poklesu vzdělanostní úrovně mladých Angličanů. Možný pokles úrovně vzdělání by znamenal okamžité znevěrohodnění takto koncipovaných změn a posloužil by k zakonzervování stávajícího stavu, který unifikuje školství na základním stupni. Méně odolné a méně přizpůsobivé děti pak trpí kvůli nevyhovující formě výuky stresem, který jim zabraňuje dosahovat výsledků, kterých by při jiném způsobu vzdělávání lehce dosáhly. Již v dětství si tak zcela zbytečně deformují svůj vztah ke škole a dalšímu vzdělávání vůbec a vytvářejí si tak handicap někdy pro celý život. Rodiče jim dnes prakticky nemohou pomoci a pouze bezmocně sledují, jak jejich dítě trpí.

Rozšíření nabídky forem výuky může být rovněž silným motivačním faktorem pro nespokojené učitele, neboť i jim umožní vybrat si typ školy, na níž chtějí učit. Domácí či individuální výuka se může pro kvalitní, a proto žádané pedagogy, stát významným zdrojem dalších příjmů. Stotisícová armáda učitelů určitě není zanedbatelná skupina, ani ve volbách.

Dalším stavebním kamenem programu ODS v otázce školství by mělo být zdůraznění bezplatnosti základního vzdělání dětí, a to i pro ty, kteří zvolí jinou, než státní školu. Alespoň pokud jde o minimální výukový standard. Nárok na stejnou částku na výuku dítěte by měli všichni rodiče, bez ohledu na to, zda posílají dítě do soukromé, obecní, či státní školy anebo zajišťují jejich výuku doma. Odformalizování současných rad škol, povinnost jejich existence ve všech školách a odpovídající zastoupení rodičů v nich, jsou dalšími předpoklady fungování takto nastaveného systému.

Na úrovni středního vzdělání je většina zmíněných principů rovněž použitelná. Pouze výuka doma již nepřichází v úvahu, ale může být částečně nahrazena tzv, individuálním studijním plánem v rámci konkrétní školy. Zdá se, že počet středních škol je dostatečný, kvalita jejich výuky však výrazně kolísá. ODS by se měla angažovat jako záštita soukromých středních škol, které se nutně musejí cítit ohroženy jak rétorikou, tak finanční restrikcí ze strany sociálně demokratického vedení ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Mimochodem se domnívám, že školství ministerstvo potřebuje, mládež a tělovýchova se bez něho klidně obejdou.

Pokud jde o účast rodičů, i u středních škol by měl být zachován jejich podíl na rozhodování, avšak i žáci těchto škol by již měli mít svá práva. V této souvislosti se jeví jako mírně problematická osmiletá gymnázia, kdy rodič předurčuje vzdělání svého dítěte na dlouhou dobu dopředu, což nemusí být vždy v souladu jak s přáním

potomka, tak s vlohami a schopnostmi, které se v průběhu času projeví. I u středních škol by ODS měla prosazovat princip rovnovážného příspěvku státu na vzdělání žáků všech typů škol s tím, že kam stát peníze vkládá, tam také kontroluje jejich využití. Samozřejmou součástí soukromých škol je školné, obce pak mají mít možnost pomoci těm školám, které dosahují kvalitních výsledků.

Specifickou částí vzdělávacího systému jsou odborná učiliště, která by měla být v maximální míře spjata s praxí a počty přijímaných by měly kopírovat předpokládanou poptávku po příslušných oborech, i když její zmapování je velmi obtížné.

Dostávám se nyní k druhému směru, a to ke vzdělávání dospělých. Opět jej lze rozdělit na dvě podskupiny. Tou první jsou absolventi středních škol, kteří pokračují dále ve studiu na univerzitách a vysokých školách a vytvářejí si tak cílevědomě základ pro nadprůměrné budoucí uplatnění a také pro stále zřetelný nadprůměrný životní standard. Je zbytečné zdůrazňovat, že podstatné procento vysokoškoláků jsou potenciálními příznivci a voliči ODS. Je tedy v našem zájmu, aby se zvyšovaly jejich počty, i když nikoli na úkor kvality studia. ODS by si měla vytknout za svůj cíl soustavné zvyšování počtu studentů vysokých škol. Na druhou stranu musí oponovat populistickým tlakům na zrušení přijímacích zkoušek na vysoké školy, poukazy na degradaci úrovně studia na nutně přecpaných školách typu právnických či filosofických fakult universit.

Zároveň je třeba trvat na tom, aby se studenti vysokých škol spolupodíleli na financování svého studia formou školného a argumentovat tím, že je krajně nespravedlivé, aby vysokoškolské vzdělání financovali i ti, jejichž děti na vysokých školách studovat nechtějí nebo z různých důvodů nemohou. Proto by ODS měla přijít se systémem státních garancí za půjčky studentům tak, aby mohli školné splatit až z výdělku po absolvování školy.

Celý systém tak vytváří podmínky pro to, aby v budoucnu více než polovina populace získala středoškolské a třetina vysokoškolské vzdělání. Aby si tak vytvořili co nejpříznivější předpoklady pro život na vlastních nohách, bez potřeby sociální podpory. Tím si nejlépe vypěstují zdravé sebevědomí, sympatie k pravicovým názorům hájícím svobodu jednotlivce a soukromé vlastnictví a zároveň despekt k levicovým politickým proudům.

Poslední skupinou, avšak velmi významnou, o níž se chci zmínit, jsou ti méně úspěšní dospělí, kteří nedosáhli potřebného vzdělání a kvalifikace. ODS by je neměla nechat napospas jejich osudu a přesvědčit je, že i oni mají šanci vylepšit svoje postavení a životní standard. Za tím účelem vytvářet či podporovat široké spektrum prakticky zaměřených možností vzdělávání dospělých, které by jim umožnilo zbavit se pocitu neúspěšnosti a méněcennosti a dát jim tak novou naději. Se změnou životního standardu může velmi pravděpodobně přijít i změna politických sympatií. Taková investice může proto přinést výrazný politický efekt, právě pro stranu, pro níž je úspěšný jedinec základem prosperující společnosti a tou byla, je a pevně věřím, že nadále bude Občanská demokratická strana. Děkuji za pozornost.

PaedDr. Terezie Holovská na Ideové konferenci ODS o vzdělání, Brandýs n.Labem 9.10.1999

http://www.ods.cz/852/akce/ideovky/ik-vzd-1/clanky/idsk_holovska.html

Terciární vzdělávání jako služba

1 ZMĚNY V PŘÍSTUPU K TERCIÁRNÍMU VZDĚLÁVÁNÍ

1.1 Vzdělávání: veřejný statek nebo služba?

„Terciární vzdělávání je zde proto, aby sloužilo veřejnému zájmu, a není ´komoditou´.“[1] Toto tvrzení je obsaženo ve společné deklaraci *Association of Universities and Colleges of Canada* (AUCC), *American Council on Education* (ACE), *European University Association* (EUA) a *Council for Higher Education Accrediation* (CHEA). V této společné deklaraci je také uvedeno, že veřejný mandát a pravomoc kontrolovat terciární vzdělávání musí zůstat v rukou kompetentních (státních) orgánů příslušné země. Tyto formulace jasně odrážejí zájem, který nyní o oblast terciárního vzdělávání projevují dva hlavní soupeři. Dosavadní „správci veřejného statku“, za který také lze vzdělávání označit, se zde střetávají s přívrženci „svobodného podnikání“, pro něž je i vzdělávání druhem služby, která je poptávána a nabízena na základě tržních mechanismů.

Zastánci názoru, že vzdělání je veřejný statek, navazují v případě, že hovoříme o vzdělání vysokoškolském, na myšlenkové proudy velmi silné a vyzbrojené obsáhlou argumentací. „Idea univerzity“ je termín prvně použitý zřejmě už v 50. letech 19. století Johnem Henrym Newmanem[2] a úspěšně zakořeněný hlavně v Německu poté, kdy Karl Jaspers v roce 1923 vydal svou „Idee der Universität“. Tento termín je spjat i s novohumanistickým humboldtovským ideálem vzdělávání propojující výuku a výzkum, se vzděláváním prostřednictvím čisté vědy (*Bildung durch reine Wissenschaft*)[3].

Nejvyšší vzdělání, k jehož poskytování vznikly v Evropě univerzity, je z tohoto pohledu neodmyslitelné od kultivace kulturních hodnot, na nichž stála evropská civilizace. *„Univerzita ve své tradiční podobě shromažďuje v sobě teoretické základy kulturních hodnot. … Jde tu právě nikoli jen o učení, nýbrž o vzdělávání, nejen o hodnoty naukové, nýbrž o hodnoty výchovné. Jednotná univerzita má ideál vychovati ušlechtilé a harmonické vzdělance, vytvořiti typ muže a ženy, který v sobě spojuje stejnou výši učenosti jako charakternosti a kulturní vznešenosti.“*[4] V oblasti vzdělávání tedy nejde *„jen o úzkou intelektuální a profesionální přípravu další generace“*[5], ale o vytvoření, vychování určitého „typu“ vzdělance, intelektuála předurčeného k tomu, aby vedl celou společnost, aby se stal její elitou. Je třeba uvést, že tyto názory profesora Příhody byly poprvé publikovány po 2. světové válce v roce 1945.

Hodnotová krize, kterou zmiňuje již profesor Příhoda, je příznačná pro pozdně moderní, postmoderní období evropské a dnes už světové civilizace a zklamání ze selhání

[1] Joint Declaration on Higher Education and the GATS, AUCC, ACE, EUA, CHEA, 28.9.2001, *„Higher education exists to serve the public interest and is not a ´commodity´…“*
[2] Lobkowicz, M. Idea univerzity (Pohřbená naděje moderního světa?). In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 57
[3] Dubský, I. O ideji univerzity. In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 75
[4] Příhoda, V. Idea vysokého učení. In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 21
[5] Příhoda, V. Idea vysokého učení. In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 22

demokratických mechanismů, které občané České republiky prožili právě v tomto období, je znát i v kritickém přístupu k liberalismu: *„Liberalistický rozklad společnosti v izolované skupiny a jedince vytvořil pak nejobtížnější ovzduší pro výchovu, neboť nepřinesl kladných myšlenek a pevných forem chování, které by člověka mohly typizovat.“*[6]

Karl Jaspers v roce 1960 už přímo hovoří o základním „postmoderním“ jevu, když říká: *„Jedním z rysů naší současné duchovní situace je, že už neexistuje žádná platná koncepce světa.*“[7] Jak by bylo možné udržet jednotnou koncepci univerzity, když veškeré vnímání světa se relativizuje? Jednota věd je už jen ve slovech, pokračuje specializace jednotlivých vědních oborů, výzkum i výchova se přesouvají do jiných ústavů, než jsou univerzity a *„…univerzita se rozpadá a směřuje k tomu, aby se stala jen budovou, která zastřešuje několik velkých škol; a konečně: stát i společnost vyžadují od univerzity, aby připravovala studenty k vykonávání stále rostoucího počtu různých profesí.“*[8]

Není zbytečné zmínit tyto úvahy, protože na zcela stejné téma se často poměrně vzrušeně hovoří i dnes. Václav Bělohradský v článku „*Je vzdělání zboží?*“ z letošního roku (2003) vychází z této myšlenkové linie a vyvolává diskusi s Ondřejem Čapkem na stránkách *Neviditelného psa*.[9] Bělohradský se přitom při rozlišování mezi kvalifikací a vzděláním odvolává i na volební program ČSSD z roku 2002. Uvádí varování zástupců studentů na sjezdu mezinárodního hnutí Social Forum 2002 ve Florencii: *"Největším rizikem je, že celý evropský systém vzdělávání a výchovy se stane jen prodejným statkem. Kdyby se to skutečně stalo - a evropské vlády k tomu směřují - vzdělání ve svém celku by se stalo za několik málo let pouhým zbožím."*[10] Zdá se, že rozhodnutí, kterým směrem se má vzdělávání, a to hlavně vysokoškolské, ubírat, je záležitost nanejvýš politickou, záležitostí mimořádně založenou na určitém hodnotovém přístupu a mimořádně aktuální.

Na mnohočetnost postmoderních koncepcí a nejednotných názorů, mezi nimiž nelze nacházet správná východiska pro rozhodování, reaguje pragmatický, technokratický přístup tím, že se zaměřuje na manažerská řešení, na techniku organizace a na moderní přístupy k řízení. Na jistý samoúčel tohoto technického způsobu řešení problémů ale upozornil Karl Jaspers už před více než 40 lety v době, kdy postmoderní neujasněnost tehdejšího rozděleného světa ještě nedosáhla dnešních forem. Názory pragmatiků Jaspers shrnuje takto: *„Zanechme iluzí! Nesledujme chiméry! Raději dělejme to, co je nutné: vytvořme nový typ člověka neosobního, průměrného, použitelného, funkčního! Vsadili na kartu optimismu, plánují a organizují, s pocitem moci a úspěchu vymýšlejí reformy k přípravě pracujících a funkcionářů pro všechna odvětví činnosti, kde se vyžaduje, aby se člověk něčemu naučil. Aniž by to bylo jejich záměrem, zapadají jejich myšlenky do rámce myšlení, které ústí do totalitarismu.“*[11]

Není zapotřebí hned bezvýhradně brát tyto věty za popis současné vysokoškolské politiky evropských zemí včetně České republiky, určité preference technokratických přístupů lze

---

[6] Příhoda, V. Idea vysokého učení. In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 23

[7] Jaspers, K. Dva aspekty univerzitní reformy. In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 48, pův. v *Die deutsche Universitätszeitung*, 3/1960

[8] Jaspers, K. Dva aspekty univerzitní reformy. In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 49

[9] Bělohradský, V. Je vzdělání zboží? *Právo*, 1.9.2003 [cit. 22.10.2003]. Dostupné na WWW: http://www.vulgo.org/index.php?option=news&task=viewarticle&sid=1091; Čapek, O. Polemika: Je Bělohradský na cestě stát se "užitečným idiotem"? *Neviditelný pes*, [cit. 22.10.2003]. Dostupné na WWW: http://pes.internet.cz

[10] Bělohradský, V. Je vzdělání zboží? *Právo*, 1.9.2003 [cit. 22.10.2003]. Dostupné na WWW: http://www.vulgo.org/index.php?option=news&task=viewarticle&sid=1091

[11] Jaspers, K. Dva aspekty univerzitní reformy. In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 49

však obecně vysledovat: masový přístup k vysokoškolskému vzdělání, orientace na funkčnost, použitelnost, odklon od elitářství…

Od vysokého školství se dnes a v našem kulturním prostoru obvykle očekává plnění 5 hlavních funkcí:

1. poskytovat výchovu (*education and training),*
2. připravovat na výkon profese (a to už od středověku – lékaři, právníci, učitelé),
3. provádět výzkum,
4. podílet se na rozvoji regionu, rozvíjet mezinárodní kontakty,
5. vykonávat sociální funkci – intelektuální a sociální rozvoj společnosti.[12]

Nikdy nelze dosáhnout, aby vysoké školy současně ideálně plnily všechny uvedené funkce, a je záležitostí společenské dohody projevené pomocí demokratických mechanismů, kterým aspektům vysokého školství je dána přednost. Je také záležitostí jiných úvah, nakolik je v těchto souvislostech potřebné oddělovat vědu a technologii, vědecký a technický výzkum. Jednou ze základních funkcí vysokého školství je ale v každém případě **poskytovat služby**. Spornou otázkou je pouze to, jak termínu „služby" rozumíme: služby jednotlivci, skupinám, průmyslu, služby společnosti, kultuře… Proti tomu, aby vysoké školství sloužilo kultuře by zřejmě nenamítali nic ani radikální studenti, na něž se odvolává Václav Bělohradský [9]. Služba kultuře se přitom opět dotýká samotných společenských základů: *„…společnosti si nyní s přesvědčivou vážností uvědomily, že jejich přežití se odvíjí od* substance *kulturních sfér a ještě více od různých způsobů jak se k nim přibližovat… [tato různost] působí v lidech podivné pocity zmatení, když se cítí být mimo známý domov a nedostává se jim duchovní podpory, která je lidským dědictvím i výdobytkem."*[13] Střety a konflikty vyvolává ono přímo technokratické a věcné pojetí, které považuje vysokoškolské vzdělávání za komerční službu víceméně totožnou s jinými placenými službami nabízenými a poskytovanými na ryze komerčním základě, tedy ono rozlišení mezi „veřejným zájmem" a „komoditou", jak bylo uvedeno na začátku.

1.2 Komodifikace vzdělávání

Položí-li se důraz kladený na oblast vysokoškolského vzdělávání hlavně na přípravu absolventů k výkonu povolání, potom se nám jádro sporu objeví v jasnějším světle. Profesní příprava je nejenom službou jednotlivci – budoucímu zaměstnanci, ale i zaměstnavateli a ve svých důsledcích i službou státu, pokud je jeho prioritou zvyšování zaměstnanosti. V tomto případě je pochopitelné, že komerční sféra získá v oblasti vzdělávání značný vliv, protože právě zde najde většina absolventů profesionální uplatnění. V zemích, kde stát patří k významným zaměstnavatelům kvalifikované „pracovní síly", ovšem bude chtít státní správa i nadále uplatňovat vyšší úroveň regulace v této oblasti.

---

[12] Borrero, A. *The University as Institution Today – Topics for reflections*. přel. Quebbemann, F.J., podle Seidel, H. 2. UNESCO-NGO Collective Consultation on HE, 1991, interní publikace, UNESCO-UNU, 1992, s. 22

[13] Borrero, A. *The University as Institution Today – Topics for reflections*. přel. Quebbemann, F.J., podle Seidel, H. 2. UNESCO-NGO Collective Consultation on HE, 1991, interní publikace, UNESCO-UNU, 1992, s. 119: *„ …societies have now noticed with considerable earnestness that their survival gravitates around the* substance *of cultural spheres nut even more around the different ways of* approaching *them… This creates the strong confusing sensation in human beings of finding themselves without a known home and lacking the spiritual support which in man' s heritage an well as achievement."*

Pokud byla prioritním účelem výchovy příprava pro státní službu, potom není nic překvapujícího na slovech císaře Josefa I. (1678 – 1711), který píše studijní komisi: *„Mladí lidé se nemusí učit nic, co potom budou pro dobro státu potřebovat buď zřídka, nebo vůbec ne, neboť studium na univerzitě slouží podstatně vzdělání státního úředníka, nikoli pouze výchově učence.“*[14] Ještě F. L. Rieger ve své řeči k českému sněmu mluví o státním účelu univerzity, ale zmiňuje se už i o účelu vědeckém: *"univerzita má účel státní - vzdělávat a vychovávat muže, kteří se chtějí věnovat službě veřejné, a pak účel vědecký - věda je důstojnost mravní a sociální jak národů, tak jednotlivců, je jejich postup k humanitě.“*[15]

V případě, že je zdůrazněn význam vysokých škol jako organizací připravujících k výkonu povolání, a to povolání nabízených hlavně v komerční oblasti na základě nabídky a poptávky, potom nelze trvale potlačit změnu vzdělávacích institucí v servisní organizace, jejichž klienty jsou v rostoucí míře mezinárodní korporace. Pokud zaměstnavatelé tohoto typu používají při řízení organizací určité nadnárodně platné standardní postupy a techniky, potom dojde k určité standardizaci i v případě vysokoškolského vzdělávání, které má připravit pracovníky schopné se bez problému pohybovat v tomto standardním mezinárodním (globálním) prostředí (příkladem je MBA). Z vysokoškolského vzdělávání se ovšem také stává dobrý obchod – otevření přístupu k terciárnímu vzdělávání, zvyšování podílu populace, která vyššími školami prochází, znamená také zvyšování objemu finančních prostředků, které do této oblasti plynou. Celosvětově trh pro vzdělávací služby podle údajů OECD přesahuje 30 miliard USD, a tento údaj je spíš podceněný. Zahraniční vysokoškolští studenti přispějí ekonomice Spojených států 11 miliardami USD a sektor terciárního vzdělávání je tak 5. největším exportním odvětvím USA.[16]

World Trade Organization, která sdružuje 146 zemí (údaj z dubna 2003) a zabývá se globálním obchodem, na konci řady jednání z let 1986 – 1994 nazývaného Uruguayským kolem (Uruguay Round) dala vzniknout ujednání „The General Agreement on Trade in Services“ (GATS). Tato dohoda členských zemí WTO se zabývá liberalizací obchodu v oblasti služeb a vstoupila v platnost v roce 1995. GATS definuje 4 způsoby – mody, jimiž lze služby realizovat v zahraničí:

1. pohyb služby přes hranice (Cross Border Supply),
2. spotřeba služby v zahraničí (Consumption Abroad),
3. působení právnické osoby (Commercial Presence),
4. působení fyzických osob (Presence of Natural Persons).[17]

Význam těchto forem poskytování služeb pro oblast vysokého školství přináší následující tabulka:

Tab. 1 Formy poskytování služeb v oblasti terciárního vzdělávání podle GATS[18]

[14] Lobkowicz, M. Idea univerzity (Pohřbená naděje moderního světa?). In Fiala, J. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993, s. 73

[15] Rieger, F.L. proslov k českému sněmu, 1866, podle Bělohradský, V. Je vzdělání zboží? *Právo*, 1.9.2003 [cit. 22.10.2003]. Dostupné na WWW: http://www.vulgo.org/index.php?option=news&task=viewarticle&sid=1091

[16] Altbach, P.G. Why the United States will not be a market for foreign higher education products: a case against GATS. *International Higher Education,* 2003, No. 31, s. 5-7

[17] Vlk, A. Komodifikace vzdělávání. *Aula,* 2002, roč. 10, č. 2, s. 15-17

[18] Knight, J. Trade in Higher Education Services: The Implications of GATS. *The Observatory on borderless higher education,* March 2002

forma poskytování služby podle GATS	**popis**	**příklad v oblasti terciárního školství**	**velikost/tržní potenciál**
1. pohyb služby přes hranice	- poskytnutí služby, kdy služba překročí hranici – nevyžaduje se fyzický pohyb spotřebitele	- distanční vzdělávání - e-learning - virtuální univerzity	- nyní relativně malý trh - patrně velký potenciál díky novým komunikačním technologiím, hlavně internetu
2. spotřeba služby v zahraničí	- poskytnutí služby zahrnuje cestu spotřebitele do země poskytovatele	- studenti cestující do jiné země, kde studují	- nyní největší podíl na globálním trhu vzdělávacích služeb
3. přítomnost (působení) právnické osoby	- poskytovatel služby zřídí pobočku v jiné zemi	- místní pobočky nebo kampusy - frančíza – dohoda s domácí organizací - společné podnikání	- rostoucí zájem, potenciál do budoucna - kontroverzní v ohledu uplatnění mezinárodních pravidel na cizí investice
4. působení fyzických osob	- osoby cestují do jiných zemí a dočasně tam poskytují službu	- učitelé působící v zahraničí	- potenciálně silný trh zdůrazňující mobilitu profesionálů

Z příkladů forem poskytování (modes of supply) služeb v mezinárodním měřítku uplatněných na terciární vzdělání jasně plyne, že je zde naplněn obsah pojmu transnacionální vzdělávání (transnational education, borderless education), jak je běžně používán, tj. jde o skutečný nebo virtuální pohyb studentů, učitelů, znalostí a studijních programů mezi jednotlivými zeměmi. Proti tomuto mezinárodnímu rozměru terciárního vzdělávání lze těžko cokoli namítat, protože třeba náš vysokoškolský zákon přímo v úvodním ustanovení jmenuje za jednu z hlavních funkcí vysokých škol rozvoj mezinárodní a zvláště evropské spolupráce a výměnu akademických pracovníků a studentů.[19] Stejně tak je mezi hlavními funkcemi vysokých škol v zákoně zmíněna i příprava k profesní činnosti.

[19] Zákon 111/1998 Sb., o vysokých školách

Terciární vzdělávání se zdůrazněním jeho významu jako profesionální přípravy nutně stává žádanou hodnotou. Porovnání celoživotních příjmů pracovníků a poukazování na korelaci mezi těmito příjmy a stupněm dosaženého vzdělávání atraktivnost vyššího vzdělání zvyšuje stejně jako vzrůst společenského statusu jedince, který disponuje vnějšími známkami absolvovaného stupně vzdělání, tj. tradičními akademickými tituly. Autonomie akademických institucí bude nutně omezována s růstem jejich požadavků na finanční prostředky, které chtějí získat z jiných než vlastních zdrojů. Vzdělávání vnímané jako služba a stále více chápané v nadnárodním kontextu se pak vystavuje pochopitelným tlakům na určitou unifikaci, standardizaci. Příkladem může být současný evropský trend v odstraňování bariér ve vzájemném uznávání vysokoškolského vzdělávání.

Nadnárodně poskytované vzdělávání se dostává do centra pozornosti globálně působících organizací, jakými jsou OSN a WTO. Ve statistických přehledech OSN je používána produktová klasifikace United Nations Central Product Classification (CPC) a v sekci 9 – „sociální, komunální a personální služby" jsou jako kategorie 92 zahrnuty vzdělávací služby. CPC 923 označuje služby vysokoškolského vzdělávání (Higher Education Services) a CPC 929 ostatní vzdělávací a školicí služby (Other Education and Training Services).[20] Nadnárodní organizace zabývající se odstraňováním překážek v mezinárodním obchodu, jakou je WTO, potom usiluje o uplatňování totožných pravidel regulujících mezinárodně poskytované služby ve všech svých členských zemích. Každá členská země je ovšem oprávněna sestavit vlastní seznam služeb, v nichž si přeje umožnit přístup i zahraničním poskytovatelům. **Země tedy mohou samy rozhodovat o tom, na které sektory vztáhnou pravidla stanovená GATS.** V takovém případě je určen i stupeň přístupu na vlastní trh a jsou garantovány určité zásady přístupu k zahraničním poskytovatelům. U vzdělávacích služeb lze ale diskutovat o tom, zda je na ně možné vztahovat pravidla GATS libovolně nebo zda je možné uplatnit jednu ze 2 výjimek jmenovanou v Klíčových prvcích a pravidlech GATS[21], kde se hovoří o tom, že tato pravidla se nevztahují na *„služby poskytované v rámci pravomocí státu"* (services provided in the exercise of governmental authority).

Mezi pravidly GATS, která by vztahovala i na transnárodní vzdělávání pojaté jako služba, je třeba zmínit pravidlo zamezující diskriminaci některých zahraničních poskytovatelů, pravidlo rovného přístupu zahraničních poskytovatelů *Most favoured nation (MFN) treatment*. MFN znamená, že se všemi poskytovateli služeb je zacházeno stejným způsobem, tj. pokud země povolí v daném sektoru mezinárodní konkurenci, mají stejné podmínky všichni poskytovatelé z členských zemí WTO. Jestliže tedy například zahraniční poskytovatel zřídí univerzitní kampus v zemi A, potom musí země A stejnou možnost poskytnout všem ostatním zemím, které jsou členy WTO. Jestliže naopak země A rozhodne o vyloučení země B z poskytování určité vzdělávací služby, potom jsou vyloučeny všechny ostatní členské země WTO.[22]

Zásada MFN není totožná s pravidlem rovných možností zahraničních a domácích poskytovatelů služeb - *National Treatment*. Podle tohoto pravidla musí být se zahraničním poskytovatelem v případě, že mu bylo umožněno poskytovat v určité zemi své služby, zacházeno stejně jako s domácími poskytovateli služeb. Kritikové GATS údajně toto pravidlo považují za ohrožení zvláštního postavení vzdělání jako „veřejného statku".[23]

---

[20] United Nations Statistics Division, Central Product Classification Version 1.1, březen 2002. [cit. 10. 11. 2003]. Dostupné na WWW: http://unstats.un.org/unsd/cr/family2.asp?Cl=16

[21] WTO *The General Agreement in Trade in Services – objectives, coverage and disciplines* [cit. 10. 11. 2003]. Dostupné na www.wto.org/english/tratop_e/gatsqa_e.htm

[22] Knight, J. Trade in Higher Education Services: The Implications of GATS. *The Observatory on borderless higher education,* March 2002

[23] Knight, J. Trade in Higher Education Services: The Implications of GATS. *The Observatory on borderless higher education,* March 2002

Za zmínku stojí diskuse o výše zmíněné výjimce z uplatňování pravidel GATS, která se vztahuje na služby poskytované v rámci pravomoci státu. Termín *„exercise of governmental authority"* je poměrně vágní. Lze jej vyložit tak, že vzdělávání, které poskytuje a financuje stát, je tedy vyloučeno ze služeb, na něž se vztahuje GATS. Zůstává zde přesto určitý prostor k jiným výkladům: dohoda uvádí, že pod službami poskytovanými v rámci státní pravomoci se rozumějí služby poskytované na „nekomerční bázi" a „nekonkurující ostatním poskytovatelům služeb". Zbývá tedy jen vyjasnit, co je „nekomerční báze" a „nekonkurující". Tento úkol zdaleka není snadný a jednoznačný výklad nemusí být všestranně akceptovatelný a bezrozporný. Kritici GATS se domnívají, že zvlášť nejasný bude výklad obou pojmů v zemích, ve kterých souběžně fungují veřejné i soukromé vysoké školy (tedy případ České republiky) nebo v kterých vysoké školy získávají významnou část finančních prostředků ze soukromých zdrojů. Další komplikací je i to, že veřejná vzdělávací organizace ve vyvážející zemi je často v zemi přijímající definována jako soukromá, komerční. V oblasti terciárního vzdělávání je tak zapotřebí přesněji vyjasnit pojem „nekomerční". Stejně sporná je i formulace o „nekonkurování si". Znamená už to, že soukromá nezisková nebo komerční organizace poskytující služby, které poskytuje i stát, takto automaticky vytvoří „konkurenci"? Služba potom není poskytována bez konkurence (not in competition), jak požaduje výjimka uvedená v GATS.[24]

[24] Knight, J. Trade in Higher Education Services: The Implications of GATS. *The Observatory on borderless higher education,* March 2002

CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY VZDĚLÁNÍ JAKO VEŘEJNÉHO STATKU [25]

Při zkoumání této problematiky vycházíme ze dvou základních atributů vzdělávání:

1) **Účinnost vzdělávání** – jde o vyspecifikování optimálního množství vzdělání, tj. určení rozměru nebo velikosti vzdělávacího systému, který bude maximalizovat čistý společenský užitek. Je tedy nutné identifikovat náklady a užitky (efekty) oskytovaného vzdělávání.

2) **Spravedlivost při poskytování vzdělávání** – vyplývá ze základních lidských práv. I rovnost v příležitosti na dosáhnutí určitého druhu a stupně vzdělání musí být základním právem každého člověka. Dosažené vzdělání je pro mnoho lidí nejen hlavní podmínkou jejich životních důchodů, ale znamená i lepší přístup ke statkům a službám a též ke kvalitě budoucího života.

Součástí Ústavy České republiky je Listina základních lidských práv a svobod. V páté hlavě článku 35 je uvedené:

a) každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon

b) občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.

c) Zřizovat jiné školy než státní a vyučovat na nich lze jen za podmínek stanovených zákonem: na takových školách se může vzdělání poskytovat za úplatu.

d) Zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.

Z uvedeného vyplývá, že právo na vzdělání je základním lidským právem

Každý občan demokratické společnosti musí mít zabezpečený přístup k minimálnímu množství vzdělání (společenské optimum). Žádnému občanovi nesmí být odmítnutý přístup k tomuto minimálnímu množství vzdělání, které se považuje za společensky potřebné. Vymezení minimálního množství vzdělání můžeme definovat jako čistý veřejný statek, který splňuje podmínky nedělitelnosti a nevyloučitelnosti ze spotřeby. Charakteristické znaky vzdělání jako veřejného statku jsou zahrnuty v následující tabulce:

[25] Benčo,J: Ekonomka vzdělávania, vydavatelstvo IRIS, Bratislava 2002

Hľadisko	**Kriteriálna otázka**	**Odpoveď (realita)**	**Súvislosti**
Inštitucionálne	Ako je poskytované? Ktorými inštitúciami?	Netrhovo (rezort školstva)	Zlyhanie trhu
Ekonomické	Ako je statok spotrebovávaný?	Verejnosťou (občanmi)	Verejný statok
Dostupnosť úžitku	Komu je dostupný?	Všetkým občanom (celej verejnosti)	Čistý verejný statok (nerivalitný)
Ponuka	Ako je rozhodované o jeho produkcii?	Politickým hlasovaním	Verejná voľba
Formy financovania	Ako je financované?	Zo štátneho rozpočtu	Obmedzenosť zdrojov Nároky na zdroje

Uvažujme o fiktivním státě „Comenius“. Jeho občané pravdivě uvádí svoje preference ve vztahu k potřebě financování vzdělání a vzdělávání. Z toho důvodu je možné učit adekvátní podíl každého občana na financování vzdělávání adekvátní výškou daně. Též předpokládáme, že vzdělávání je poskytované na základě jednomyslnosti občanů, dobrovolně. Všechny užitky ze vzdělání jsou financované samostatnou a identifikovatelnou daní a velikost nabídky je výsledkem jednomyslného rozhodnutí všech občanů. Proto si je každý občan vědomý svého podílu na vybírané dani. Předmětem společenského rozhodování je tedy rozsah a obsah vzdělávání (objem nabídky vzdělávání) a rozložení daní mezi jednotlivými občany. V tomto modelu dochází k rovnováze, když každý jedinec platí daňovou sazbu, která se rovná hraničnímu užitku jednotlivého občana z daného statku (vzdělání). Vzájemné souvislosti v modelu dobrovolné výměny jsou znázorněné v následujícím grafu.

Graf dobrovoľnej výmeny

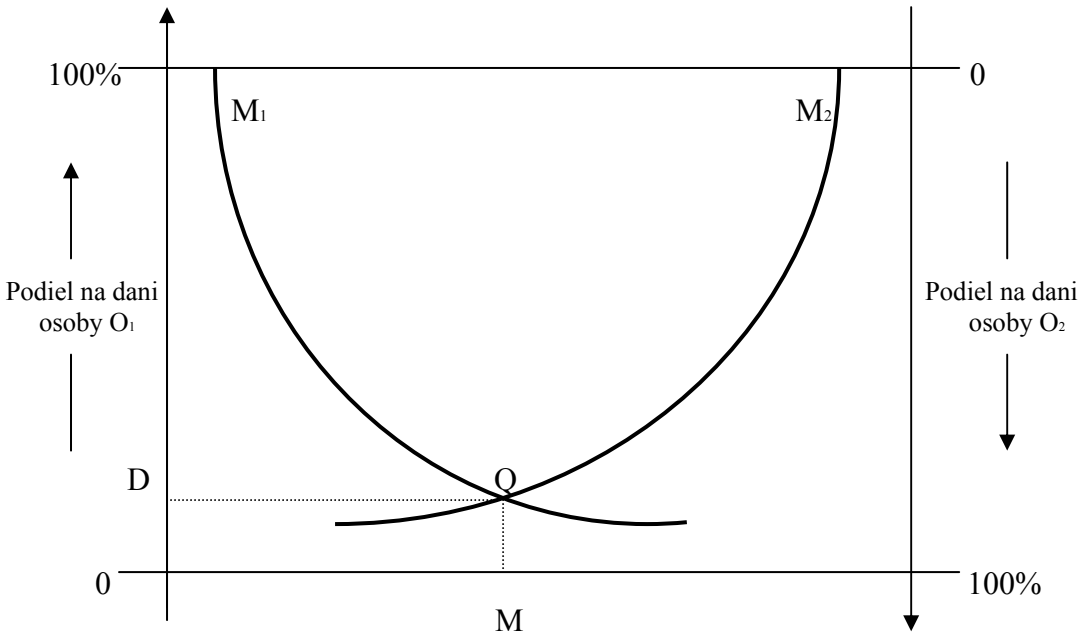

Legenda:

O_1, O_2……. osoby 1 a 2

M_1…….. množstvo statku, ktoré by požadovala prvá osoba v závislosti na jej podiele na dani

M_2……...množstvo statku, ktoré by požadovala druhá osoba v závislosti na jej podiele na dani

D…… podiel na dani jednotlivých osôb

Q…… rovnovážny bod

M……rovnovážne množstvo produkovaných jednotiek daného statku

Z grafu je vidět, že požadované množství vzdělání (poptávka) a podíl na jeho financování je pro všechny výhodný.Každý jednotlivec spotřebovává optimální množství vzdělání v závislosti od osobního podílu na dani.

Problém fungování modelu:

- neprojevené preference.

Závažným problémem financování vzdělávání je určení rozsahu jeho efektivní nabídky. Nabídka je efektivní tehdy, pokud se součet mezních měr substituce všech spotřebitelů rovná mezí míře transformace. Mezní míra substituce udává počet jednotek soukromého statku, o který se sníží jejich produkce při zvýšení veřejných statků o jednotku (celkové množství soukromých statků, které jsou spotřebitelé ochotni se vzdát). Mezní míra transformace vyjadřuje množství, o které se výroba sníží.

PROBLÉMY ALOKACE ZDROJŮ NA VZDĚLÁNÍ A VĚDU

V souvislosti s alokací zdrojů na vzdělání je potřebné si klást následující otázky

- Rozvíjet více státní veřejné školství nebo soukromé?
- Měla by existovat veřejná podpora pro soukromé školy?
- Jaký je nejefektivnější způsob poskytování vzdělání?
- V jakém vztahu by měla být úloha státu a soukromého sektoru při financování a produkování vzdělávání?
- Jaké jsou problémy substitučního vztahu mezi rovností a efektivností?
- Vydáváme dostatek prostředků na vzdělávání a využíváme jich dobře?
- Mělo by se ve státních školách platit školné a do jaké výše?
- Jak by měly být alokovány dostupné zdroje mezi pomocným vzděláváním pro méně způsobilé a vzdělávání pro nadaných a talentovaných?

Proč má být vzdělávání poskytované a financované veřejně? Je každý stupeň vzdělání čistým veřejným statkem? Čistý trh ve vzdělávání není možný z následujících důvodů (selhání trhu):

1) Nedokonalosti kapitálového trhu

– vzdělání zabezpečuje zvyšování budoucí produktivity a tvořivosti práce. Studující může získat také nové poznatky, vědomosti, zručnosti a návyky, které mu umožní rozšířený výběr budoucího povolání a tím i zvýšení budoucích výdělků. Proto se bude rozhodovat, zda bude pokračovat v středoškolském a vysokoškolském studiu, zda bude investovat do dalšího odborného růstu. Je důležité zkoumat míru návratnosti individuálních nákladů na vzdělání .

2) Neúplné informace

spotřebitelé nejlépe znají svoje vlastní potřeby. To platí i pro potřebu vzdělávání. Studenti však většinou nemají osobní poznatky a zkušenosti z praxe. Proto volba studia na určitém typu střední a vysoké školy nemusí být nejvhodnější. Tato rozhodnutí si zvyknou dělat s rodiči a ti také nemusí rozhodnout co nejlépe ve prospěch dítěte a jeho zájmů. Shromažďování informací o možnostech studia na školách, o kvalitě škol a jejich učitelských kolektivech, o výši poplatků za studium, atd., je časově náročné a častokrát v podstatě nemožné.

3) Existence externalit

4) Možnost vzniku monopolu

Nedokonalá síť škol a vzdělávacích zařízení vyplývá zejména v různé hustotě obyvatelstva v jednotlivých oblastech země a v jiných specifik regionů (národnostní struktura, zaměstnanost, apod.)

Tržní systém ve vzdělávání přináší určité výhody (spotřebitelská svoboda), ale čistý trh ve vzdělávání pravděpodobně nikdy nedosáhne společenskou objektivnost, což předpokládá státní intervenci do vzdělávání

Pro optimální alokaci zdrojů do vzdělání je důležitý vzájemný vztah efektivnosti poskytovaného vzdělání a rovnosti při poskytování vzdělání.

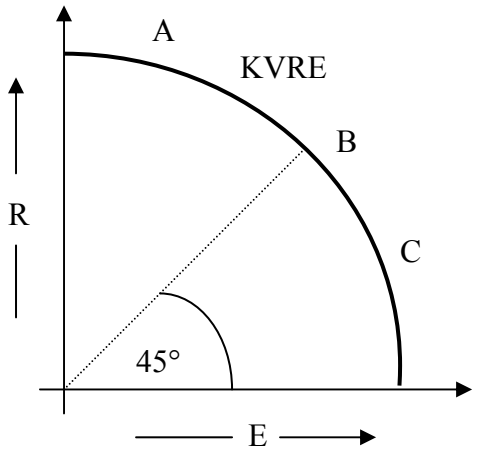

KVRE……krivka vzťahu medzi R a E
R……rovnosť
E……efektívnosť

Z grafu vyplývá, že pokud chceme dosáhnout vyšší rovnost musíme „obětovat“ určitou část efektivnosti a naopak. Existuje vzájemný substituční vztah mezi efektivností vzdělání a rovností v přístupu ke vzdělání.

Problematika rovných příležitostí při poskytování vzdělávání vyžaduje, aby měl stát při poskytování vzdělávání určitou úlohu. Znovu si můžeme klást některé otázky:

1) Měla by byt zrušená vazba mezi financováním a poskytováním vzdělávání?
2) Měla by existovat veřejná podpora soukromých škol?
3) Kolik finančních prostředků by mělo být vydaných na veřejné školy?
4) Jaké by měly být rozdělené zdroje, které jsou určené pro základní a střední školy, mezi různé konkurenční prostředí?
5) Kolik a jaký druh podpory by měl být poskytovaný vyššímu vzdělání?

Jak by měly být alokované veřejné fondy na vzdělání?

Každá oblast vzdělávání (základní, střední, vysoké školství apod.) se střetává s problémem jak alokovat svůj rozpočet na vzdělávání – aby byly prostředky rozdělené spravedlivě, účelně, efektivně a racionálně.

Existují následující názory na alokaci zdrojů pro rozvoj vzdělání:

1) Investovat do každého vzdělávajícího jedince stejnou sumu, tj. snažit se o rovnost vstupů (výdajů) na vzdělávání
2) Investovat víc prostředků do nadaných a talentovaných žáků a studentů.

3) Investovat do vyrovnávajícího vzdělávání, tj. podporovat méně nadaných a snažit se o zabezpečení výstupů (výkonů) vzdělání.

Substituční vztah mezi rovností a efektivností byl znázorněný křivkou KVRE. Který bod si člověk zvolí, závisí na relativní váze, která přisuzuje efektivností a rovností. Bod „A“ znamená vyrovnávací vzdělání (vyrovnaná produktivita), bod „B“ vyrovnané výdaje a bod „C“ charakterizuje maximální výkon.

Ekonomická teorie vysvětluje i druhou možnost vymezení SUBSTITUČNÍHO VZTAHU MEZI ROVNOSTÍ A EFEKTIVNOSTÍ VE VÝDAJÍCH NA VZDĚLÁNÍ:

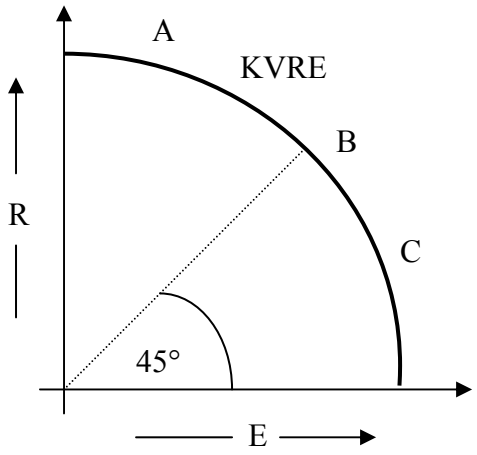

KVRE……krivka vzťahu medzi R a E
R……rovnosť
E……efektívnosť

Body „A“, „B“, „C“, vyjadřuje do samé jako při substitučním vztahu mezi efektivností vzdělání a rovností v přístupu ke vzdělání.

Z grafických vyjádření uvedených substitučních vztahů je možné pozorovat značné rozdíly. Při druhém substitučním vztahem je za určitých okolností možné vyššími výdaji pro méně nadané a talentované studenty zvýšit efektivnost a snížit nerovnost. Z tohoto pohledu mají nadaní občané vyšší výkon než méně způsobilí na každé úrovni vzdělání, ale hraniční přínos z dalšího vzdělávání je pro nadanějších současně menší než pro méně nadané. Za určitého stupně vyrovnávacího vzdělávání můžeme dosáhnout jako zvýšení efektivnosti, tak i rovnosti. Existuje však pouze málo empirických důkazů, které by toto grafické znázornění podporovaly.

Je nutné uvědomit si, že rozdíly ve vztahu vzdělání a produktivity jednotlivých občanů mohou být jako výsledek odlišností jejich vrozeného talentu, tak i vlivem odlišností prostředí, které je formuje. V případě dvou jedinců se stejným nadáním a talentem, ale rozdílným domácím zázemím může být povaha vztahu mezi vzděláním a produktivitou založená na tom, zda je domácí vzdělání substitutem nebo doplňkem, znamená to, že zvyšuje výnosy vzdělání. Pokud je substitutem, potom čím víc dostává vzdělání doma, tím menší jsou výnosy z formálního vzdělávání.